

УДК 343.985.7

*О. О. Подобний***НЕГЛАСНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ  
ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ**

**Постановка проблеми.** Виходячи з розуміння криміналістичної методики як синтезуючого розділу криміналістики, що об'єднує положення криміналістичної техніки і криміналістичної тактики в їх специфічному відбитті щодо умов і завдань розслідування конкретних видів злочинів [1], а також із зарахуванням чинним кримінальним процесуальним законодавством до компетенції слідчого чи не всього інструментарію оперативно-розшукової діяльності, логічним є порушення питання про можливість включення до складу методики розслідування окремих видів злочинів, передусім виявів організованої злочинної діяльності, питань організації й тактики негласного розслідування, які мають своїм витокком окрему оперативно-розшукову теорію оперативної розробки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Загальнотеоретичні проблеми оперативної розробки як окремої організаційно-тактичної форми оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) закладалися переважно у 80-х – на початку 90-х років минулого сторіччя в працях В.Г. Боброва, Б.Є. Богданова, Ю.І. Веселова, А.Ф. Возного, Е.О. Дідоренка, С.С. Овчинського та ін. [2–5]. Серед українських учених, які пізніше докладно займалися цією проблемою, необхідно виділити здобутки О.М. Бандурки, О.Ф. Долженкова, І.П. Козаченка [6; 7]. Однак найбільш повно в теоретичному плані на рівні докторської дисертації ця проблема досліджувалася В.Г. Бобровим, який оперативну розробку обґрунтував як форму ОРД. Вона, зокрема, дає змогу концентровано використовувати весь арсенал засобів і методів, фіксувати всю корисну в боротьбі зі злочинністю інформацію й конспірувати негласно здійснюваний процес «розкриття» злочинів і розшуку осіб, які їх учинили. За допомогою оперативної розробки стає можливим проникнення в таємниці злочинців, установлення фактів і обставин, необхідних для їх викриття, отримання інформації, узагальнення якої сприяє більш ефективній розстановці негласних працівників і вдосконаленню оперативно-розшукової тактики [2, с. 3].

**Метою статті** є постановка наукового питання щодо можливості в сучасних умовах максимального зближення оперативно-розшукової діяль-

ності і кримінального судочинства розгляду негласного розслідування як складника криміналістичної методики.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** До прийняття Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 р. оперативна розробка сприймалася як комплексна система оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), здійснюваних оперативними підрозділами в межах заведених оперативно-розшукових справ (далі – ОРС) щодо особи або групи осіб, обґрунтовано підозрюваних у підготовці або вчиненні злочинів, з метою запобігання їм або «розкриття» їх, а також стосовно злочинців, які переховуються від слідства, суду або відбування кримінального покарання, для їх розшуку й затримання чи встановлення місця перебування особи, яка зникла безвісти, якщо іншим шляхом досягти цих результатів неможливо або надто важко.

В умовах сьогодення з прийняттям КПК України (2012 р.) та внесенням змін у Закон України «Про ОРД» відбулося максимальне зближення оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної правоохоронних функцій, що призвело, як нами зазначалося, до фактичної імплементації в кримінальне судочинство ОРЗ у формі негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д), передбачених главою 21 зазначеного Кодексу. Щодо проблем оперативної розробки, то підставою для проведення ОРД, відповідно до вказаних законодавчих змін, залишилася «наявність достатньої інформації, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів», лише «про злочини, що готуються, та осіб, які готують злочини». Підстави, обумовлені інформацією про тяжкі й особливо тяжкі злочини, вчинені невстановленими особами, про осіб, які вчинили такі злочини, якщо відомості про злочини та осіб, які їх учинили, неможливо отримати в інший спосіб, згідно з положеннями КПК України, автоматично обумовлюють початок досудового розслідування, яке водночас, відповідно до рішення слідчого, прокурора, слідчого судді, може здійснюватися шляхом проведення НС(Р)Д, строк проведення яких є традиційним для ОРД – шість місяців із можливістю продовження до дванадцяти й вісімнадцяти місяців.

Вочевидь, за таких умов майже повної ідентичності категорій «оперативна розробка» та «негласне розслідування» з урахуванням розширення його суб'єктів оперативну розробку (негласне розслідування) можна визначити як комплексну систему ОРЗ і НС(Р)Д, що здійснюється за умови неможливості досягнення її завдань в інший спосіб: (а) оперативними підрозділами в межах заведеної ОРС щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються в підготовці тяжких чи особливо тяжких злочинів, з метою запобігання їм або припинення їх, стосовно підозрюваних (обвинувачених), які переховуються від слідства, суду, відбування кримінального покарання, для їх розшуку й затримання, для встановлення місця перебування особи, яка безвісно зникла; (б) слідчим, прокурором, за їхнім дорученням – оперативними підрозділами в рамках кримінального провадження щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються в

учиненні вказаних злочинів, а також для забезпечення безпеки працівників суду та правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей і близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [8]. Із наведених законодавчих положень, сформульованого визначення, аналізу практики ОРД і кримінального процесу можна зробити низку висновків.

По-перше, оперативна розробка як організаційно-тактична форма ОРД та негласне розслідування об'єднують комплекс ОРЗ і НС(Р)Д, спрямованих на виявлення й фіксацію даних про обставини підготовки, вчинення та приховування злочинів, про склад і рольові функції учасників злочинних дій, їх місцезнаходження, про послідовність учинення злочину (злочинів), про засоби протидії кримінального середовища встановленню істини у справі тощо.

По-друге, комплексність застосування ОРЗ і НС(Р)Д обумовлює пріоритетність їх поєднання у вирішенні різних тактичних завдань з метою досягнення можливості на ранній стадії припинення злочинних дій або збирання повної, достатньої інформації з метою розслідування вчинюваних або вчинених злочинів.

По-третє, оперативна розробка як найвища й досить складна організаційно-тактична форма ОРД, а також негласне розслідування містять у собі весь арсенал оперативно-розшукової діяльності та застосовуються для припинення й розслідування не будь-якого злочину, а лише тих видів і форм, що становлять підвищену суспільну небезпеку, за своїм характером є складними в їх своєчасному виявленні й повному розслідуванні.

Можна сформулювати завдання, що вирішуються в рамках оперативної розробки (негласного розслідування).

Основні завдання: 1) запобігання тяжким чи особливо тяжким злочинам, що готуються, або припинення їх; 2) установлення всіх учасників угруповання, функцій кожного; 3) документування конкретних фактів (епізодів) злочинних дій; 4) запобігання можливості розроблюваних ухилитися від слідства й суду, чинити протидію встановленню істини; 5) забезпечення безпеки учасників оперативно-розшукової діяльності, кримінального провадження, працівників суду й правоохоронних органів, їхніх близьких.

До інших завдань належать: установлення способів утягнення нових учасників, корумпованих зв'язків, створення системи власної безпеки й організації протидії правоохоронній системі; встановлення факту існування «общаку», системи розподілу кримінальних доходів, їх легалізації; забезпечення відшкодування матеріальних збитків, завданих діями розробників і їхніх співучасників; затримання розшукуваних злочинців; виявлення й усунення умов, які сприяють учиненню злочинів.

Із цього переліку завдань оперативної розробки та негласного розслідування випливає, що вони за своїм змістом спрямовані на вирішення загальною завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК України.

Оперативна розробка та негласне розслідування виконують комплексну функцію створення оптимальних умов ефективної реалізації кримінального

процесуального доказування на всіх стадіях розслідування злочинів і таким чином забезпечують реалізацію принципу невідворотності покарання за вчинене. Такий підхід додатково підтверджує об'єктивність і обґрунтованість концепції теорії ОРД, підтриманої в теорії кримінального процесу [9, с. 269–270], того, що вони є самостійними державно-правовими функціями боротьби зі злочинністю й у сукупності становлять єдність кримінального судочинства.

В умовах дії КПК України 1960 року догми про доказування як виключно кримінально-процесуальну функцію негативно впливали на практичну діяльність. Унаслідок розпорошеності суб'єктів ОРД і кримінального процесу часто порушувалися принципи повноти, об'єктивності процесу доказування, що переважно реалізовувався завдяки не їхнім об'єднаним зусиллям, а послабленими можливостями слідчого. Тому оперативна розробка й негласне розслідування як складна форма комплексного застосування ОРЗ та НС(Р)Д повинна використовуватися в тих випадках, коли виключно засобами ОРД, як і гласними кримінально-процесуальними діями, неможливо припинити або розслідувати складні, суспільно небезпечні діяння.

Центральне місце серед теоретико-правових питань оперативної розробки та негласного розслідування, безперечно, посідають загальнотеоретичні питання документування.

Ще на початку 70-х років минулого сторіччя А.Ф. Возний зазначив, що документування тісно пов'язано з доказуванням у кримінальному провадженні, оскільки й перше, і друге мають єдину мету – «розкрити» злочин [10, с. 26]. Із цього приводу також відзначають єдність документування та доказування, яка полягає не тільки в тому, що вони використовують однакові пізнавальні методи, а й у єдиному для них пізнавальному процесі – збирання, фіксація, дослідження, оцінювання інформації, загальність мети, додержання критерію належності, забезпечення її достовірності. По суті, оперативно-розшукова інформація за змістом повинна відповідати тим самим вимогам, що й доказова. Різниця між ними ще донедавна, до прийняття КПК України 2012 року, полягала в засобах і методах збирання й дослідження інформації (фактичних даних), а також у значенні отриманих результатів.

У теорії ОРД під документуванням зазвичай розуміють: а) процес пізнання, тобто збирання (виявлення), вивчення (перевірку), оцінювання та фіксацію в документах фактичних даних про обставини вчиненого злочину; б) діяльність, що забезпечує можливість використання даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, у кримінальному судочинстві [9, с. 422]. Отже, документування становить основу доказування в кримінальному судочинстві. Під час доказування документування виконує функцію фіксації в процесуальних документах відомостей, що потім використовуються в доказуванні в кримінальному провадженні. Документування в ОРД не тільки призначено для фіксування відомостей, отриманих у результаті здійснення ОРЗ. Воно передбачає регламентований відомчими нормативними актами

процес збирання документованої інформації, її перевірки, оцінювання та використання у вирішенні завдань ОРД, а в кримінальному судочинстві – у порядку, встановленому КПК України.

Отже, документування в ОРД може розглядатися як процес відбиття в службовій документації фактичних даних, отриманих у результаті ОРЗ, а також як процес пізнання, що має особливу правову природу та здійснюється з метою вирішення завдань цієї діяльності, зокрема такого центрального її завдання, як фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. У цьому зв'язку особливо актуалізується питання встановлення об'єктивної істини під час документування. Зміст цієї категорії визначається колом усіх обставин, установлення яких забезпечує виконання завдань, покладених на ОРД. У зв'язку з пізнанням події будь-яких злочинів, зокрема тих, що є елементами організованої злочинності, зміст об'єктивної істини визначається колом обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні [2, с. 191].

Водночас, на думку фахівців, в окремих методиках повинні бути відбиті й допоміжні обставини (доказові факти), типові для цієї категорії злочинів, за допомогою яких і через з'ясування яких установлюються основні обставини злочину – предмет доказування [13; 14].

Успішне виявлення та закріплення фактичних даних шляхом проведення НС(Р)Д визначається насамперед дотриманням вимог, що висувують до документування: законності, своєчасності, повноти, конспіративності.

Отже, незважаючи на певну різницю в окремих формулюваннях документування, сьогодні зазначену категорію визначено як комплекс ОРЗ, здебільшого негласного характеру, спрямованих на встановлення фактичних даних про подію злочину й осіб, причетних до його вчинення, перевірку їх достовірності й забезпечення надалі можливості використання їх як доказів у кримінальному судочинстві.

На відміну від кримінально-процесуального доказування, документування в ОРД забезпечує пізнання як обставин, що мали місце в минулому, так і тих явищ, що підготовлюються й відбуваються в теперішній час, а також таких, що можуть відбутися в майбутньому. Водночас учасники підготовлених і таких, що відбуваються, процесів мають можливість безпосередньо спостерігати сам факт злочину, стаючи його очевидцем, унаслідок чого можуть бути допитаними як свідки в кримінальному провадженні. У цьому випадку безпосереднє спостереження учасниками документування досліджуваної події стає способом пізнання обставин об'єктивної дійсності. В інших випадках злочин пізнається як подія минулого. Документування забезпечує пізнання досліджуваної події шляхом фіксування фактичних даних, що відбулися в пам'яті потерпілих, очевидців, а також слідів, залишених на предметах та інших матеріальних носіях [11, с. 424].

Остання теза досить повно розроблена в теорії ОРД на рівні трьох розроблюваних основних напрямів документування злочинної діяльності: 1) виявлення осіб, яким відомі фактичні дані про злочинну діяльність, і

забезпечення можливості їх наступної участі в кримінальному судочинстві як свідків; 2) негласне виявлення предметів, документів, речовин, що можуть містити інформацію про протиправну діяльність, і забезпечення можливості їх використання після початку досудового розслідування як речових доказів; 3) негласна фіксація дій розроблюваних осіб із застосуванням технічних засобів з метою наступного використання отриманих даних у розслідуванні.

Під час документування організованої злочинної діяльності оперативним підрозділам та органам досудового розслідування доводиться діяти у двох основних оперативно-тактичних ситуаціях: по-перше, щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці злочину (за схемою «від особи – до злочину»); по-друге, щодо невстановлених осіб, які вчинили злочин (за схемою «від злочину – до особи»). Працюючи в зазначених напрямках у визначених тактичних ситуаціях, оперативні підрозділи й органи досудового розслідування, як нами вже зазначалося, сьогодні користуються майже єдиною системою НС(Р)Д.

**Висновки.** Наведені наукові положення дають змогу підсумувати, що в сучасних правових реаліях максимального зближення оперативно-розшукової діяльності і кримінального судочинства стає можливим поставлення наукового питання щодо розгляду негласного розслідування як складника криміналістичної методики передусім боротьби з організованою злочинністю й окремими видами особливо тяжких злочинів.

#### Література

1. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. – 2-е изд., доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
2. Бобров В.Г. Правовые и организационные основы оперативной разработки, пути и меры ее совершенствования (вопросы теории и практики) : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 21.00.06 / В.Г. Бобров. – М. : Академия МВД СССР, 1990. – 286 с.
3. Веселов Ю.И. Оперативная разработка преступных групп : [учебное пособие] / Ю.И. Веселов, А.М. Царегородцев. – Омск : ОВШМ МВД СССР, 1982. – 80 с.
4. Возный А.Ф. Основные положения оперативной разработки : [обзорная лекция] / А.Ф. Возный. – К. : КВШ МВД СССР, 1973. – 40 с.
5. Овчинский С.С. Оперативная разработка, осуществляемая аппаратами уголовного розыска : [учебное пособие] / С.С. Овчинский, С.М. Савченко, А.И. Царев. – М. : МВШМ МВД СССР, 1982. – 87 с.
6. Бандурка А.М. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ / А.М. Бандурка, А.В. Горбачев. – К. : РИО МВД Украины, 1994. – 160 с.
7. Долженков О.Ф. Оперативно-розыскная деятельность як правоохоронна функція кримінальної міліції / О.Ф. Долженков, А.Ф. Думко, І.П. Козаченко. – Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.
8. Подобний А.А. О единой концепции оперативной разработки и негласного расследования в условиях реформирования оперативно-розыскного и уголовного процессуального законодательства Украины / А.А. Подобний // Оперативник (сыщик). – 2013. – № 2 (35). – С. 58–61.
9. Погорещкий М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М.А. Погорещкий. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
10. Возный А.Ф. Основные положения оперативной разработки : [обзорная лекция] / А.Ф. Возный. – К. : КВШ МВД СССР, 1973.
11. Теория оперативно-розыскной деятельности : [учебник] / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 832 с.

12. Справочная книга криминалиста / рук. автор. кол. и отв. ред. Н.А. Селиванов. – М. : НОРМА, 2000.

13. Танасевич В.Г. Теоретические основы методики расследования преступлений / В.Г. Танасевич // Советское государство и право. – 1976. – № 6. – С. 91–92.

14. Стрельцов Е.Л. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по делам о корыстно-насильственных преступлениях / Е.Л. Стрельцов // Криминалистика и судебная экспертиза. – К. : Киев. НИИСЭ, 1995. – Вып. 47. – С. 67–69.

#### А н о т а ц і я

**Подобний О. О. Негласне розслідування як елемент криміналістичної методики.** – Стаття.

У статті, виходячи з розуміння криміналістичної методики як синтезуючого розділу криміналістики, а також в умовах максимального наближення оперативно-розшукової і кримінальної процесуальної функцій, порушено питання про можливість включення до складу методики розслідування окремих видів злочинів, передусім виявів організованої злочинної діяльності, питань організації й тактики негласного розслідування, які мають своїм витокком окрему оперативно-розшукову теорію оперативної розробки. Запропоновано авторське визначення негласного розслідування.

*Ключові слова:* криміналістична методика, негласне розслідування, оперативна розробка.

#### А н н о т а ц и я

**Подобный А. А. Негласное расследование как элемент криминалистической методики.** – Статья.

В статье, исходя из понимания криминалистической методики как синтезирующего раздела криминалистики, а также в условиях максимального приближения оперативно-розыскной и уголовной процессуальной функции, поставлен вопрос о возможности включения в состав методики расследования отдельных видов преступлений, прежде всего проявлений организованной преступной деятельности, вопросов организации и тактики негласного расследования, которые имеют своим истоком отдельную оперативно-розыскную теорию оперативной разработки. Предложено авторское определение негласного расследования.

*Ключевые слова:* криминалистическая методика, негласное расследование, оперативная разработка.

#### S u m m a r y

**Podobnyi A. A. Secret investigation as an element of forensic methodology.** – Article.

In the article, based on an understanding of the criminalistics methodology, as a synthesizing section of criminalistics, as well as in conditions of maximum approximation of the operative-investigative and criminal procedural functions, the question is raised about the possibility of including certain types of crimes, primarily manifestations of organized criminal activity, And tactics of secret investigation, which have as their source a separate operative-search theory of operational development. The author's definition of an implicit investigation was proposed.

*Key words:* forensic methodology, secret investigation, operational development.